

“Laudato si’”. Пра клопат аб супольным доме – кароткі змест энцыклікі

“Які свет мы хочам перадаць тым, хто прыйдзе пасля нас, дзецям, якія зараз падрастаюць?” (160). Гэтае пытанне знаходзіцца ў сэрцы “Laudato si’” – доўгачаканай энцыклікі папы Францішка аб клопаце пра супольны дом чалавецтва. І Пантыфік працягвае: “Гэтае пытанне тычыцца асяроддзя не толькі ў вузкім сэнсе, бо немагчыма разглядаць яго ізалявана”, а вядзе да разважання пра сэнс жыцця і каштоўнасці, якія закладзены ў фундамент сацыяльнага існавання: “Дзеля якой мэты мы прыйшлі ў гэты свет? Дзеля чаго працуем і за што змагаемся? Чаму гэтая зямля мае патрэбу ў нас?”. “Калі мы не паставім перад сабой гэтыя глыбокія пытанні, – піша Пантыфік, – не думаю, што наш клопат пра экалогію зможа прынесці значныя вынікі”.

Энцыкліка бярэ сваю назву з воклічу св. Францішка “Laudato si’, mi’ Signore” (“Будзь праслаўлены, мой Пане!”), які ў “Гімне стварэнню” нагадвае, што зямля, наш супольны дом, – гэта “і сястра, з якой мы раздзяляем існаванне, і цудоўная маці, якая прымае нас у абдымкі” (1). Мы самі “з’яўляемся зямлёй (пар. Быц 2, 7). Само наша цела складаецца з элементаў планеты, яе паветра дае нам дыханне, яе вада ажыўляе нас і абнаўляе” (2).

Сёння гэта зямля, зневажаная і разрабаваная, плача, а яе стогн злучаецца з энкам усіх пакінутых у свеце. Папа Францішак заахвочвае прыслухацца да іх і заклікае ўсіх – кожнага асобнага чалавека, сем’і, мясцовыя супольнасці, народы і міжнародную супольнасць – да “экалагічнага навяртання”, як казаў св. Ян Павел II, да “змены маршруту”, прымаючы на сябе прыгожы і адказны “клопат пра супольны дом”. У той жа час папа Францішак прызнае, што ў адносінах да навакольнага асяроддзя і клопату аб прыродзе “назіраецца ўзрастанне адказнасці, сталее шчырая і балючая заклапочанасць тым, што

адбываецца з нашай планетай” (19). Пантыфік дзеліцца сваімі спадзяваннямі, якія прасякаюць усю энцыкліку, і дасылае ўсім яснае і поўнае надзеі пасланне: “Чалавецтва яшчэ мае здольнасць супрацоўнічаць у будаванні нашага супольнага дома” (13); “чалавек яшчэ здольны на станоўчае ўмяшанне” (58); “не ўсё страчана, таму што людзі, здольныя да крайняй дэградацыі, таксама могуць пераўзысці сябе, нанова рабіць выбар на карысць дабра і адраджацца” (205).

Папа Францішак звяртаецца перш за ўсё да веруючых католікаў, паўтараючы словы св. Яна Паўла II: “Хрысціяне ў першую чаргу ўсведамляюць, што іх заданне адносна стварэння, іх абавязкі ў адносінах да прыроды і Створцы з’яўляюцца часткай іх веры” (64). Але Пантыфік прапануе “ўвайсці ў дыялог з усімі пра наш супольны дом” (3). Дыялог прасякае ўвесь тэкст, а ў пятай главе ён прапануецца як прылада для адказу на праблемы і іх вырашэння. Ад самага пачатку папа Францішак нагадвае, што таксама “іншыя Цэрквы і хрысціянскія супольнасці – як і іншыя рэлігіі, – развілі глыбокую заклапочанасць і каштоўнае разважанне” на тэму экалогіі (7). Больш за тое, ён адзначае іх выключны ўклад, пачынаючы ад “дарагога Экуменічнага Патрыярха Барталамея” (7), якога шырока цытуе ў восьмым і дзявятым раздзелах. Пантыфік неаднаразова дзякуе абаронцам экалогіі – як прыватным асобам, так і асацыяцыям і арганізацыям, – прызнаючы, што “разважанні шматлікіх навукоўцаў, філосафаў, тэолагаў і грамадскіх арганізацый узбагацілі навучанне Касцёла ў гэтых пытаннях” (7). Папа таксама заклікае ўсіх прызнаць “багацце, якое рэлігіі могуць даць інтэгральнай экалогіі і поўнаму развіццю чалавечага роду” (62).

Структура энцыклікі апісана ў пятнаццатым раздзеле; яна складаецца з шасці главаў. Пачынаецца з аналізу сітуацыі на аснове найлепшых навуковых дадзеных, даступных сёння (глава 1), затым звяртаецца да Бібліі і іудзейска-хрысціянскай традыцыі (глава 2), вылучае карані праблемы (глава 3), якія бачыць у тэхнакратыі і празмернай самаўпэўненасці чалавека. Прапанова энцыклікі (глава 4) заключаецца ў “інтэгральнай экалогіі, якая ясна аб’ядноўвае чалавечае і сацыяльнае вымярэнні” (137), непарыўна звязаныя з пытаннем навакольнага асяроддзя. У гэтай перспектыве папа Францішак прапануе (глава 5) на кожным узроўні сацыяльнага, эканамічнага, палітычнага жыцця пачаць шчыры дыялог, які дазволіць зрабіць працэс прыняцця рашэнняў у гэтай сферы празрыстым. Ён нагадвае (глава 6), што ніводзін праект не можа быць эфектыўным, калі не натхняецца выхаваным і адказным сумленнем. Папа ўказвае на адпраўныя пункты для фарміравання ў гэтым напрамку на адукацыйным, духоўным, касцёльным, палітычным і тэалагічным узроўнях. Тэкст заканчваецца дзвюма малітвамі: для ўсіх, хто верыць у Бога, Стварыцеля і Айца, і для тых, хто верыць у Езуса Хрыста, вытрыманых у рытме “Тёмна стварэнню”, якім энцыкліка пачынаецца і заканчваецца.

Тэкст прасякаюць некаторыя тэматычныя стрыжні, якія разглядаюцца з розных перспектыв: “блізкія адносіны з беднымі і ўразлівасць планеты; перакананасць у тым, што ўвесь свет цесна звязаны; крытыка сучасных мадэляў і форм улады, якія паходзяць з тэхнакратыі; заклік да пошуку новых спосабаў разумення эканомікі і прагрэсу; каштоўнасць кожнага стварэння; чалавечы сэнс экалогіі; неабходнасць шчырых і сумленных дэбатаў; вялікая адказнасць міжнароднай і мясцовай палітыкі; культура выкідання на перыферыю і прапанова новага стылю жыцця”.

Першая глава. Тое, што адбываецца з нашым домам

Першая глава абагульняе самыя сучасныя навуковыя даныя на тэму навакольнага асяроддзя, даючы магчымасць пачуць крык стварэння, “перамяніць у асабісты боль тое, што адбываецца ў свеце, і так распазнаць, які ўнёсак можа зрабіць кожны” (19).

Кліматычныя мутацыі: “Кліматычныя змены – гэта глабальная праблема з цяжкімі экалагічнымі, сацыяльнымі, эканамічнымі, размеркавальнымі і палітычнымі наступствамі; яны ўяўляюць сабой адзін з галоўных актуальных выклікаў для чалавецтва” (25). Калі “клімаат – гэта супольнае дабро, дабро ўсіх і для ўсіх” (23), самы цяжкі ўдар ад яго змены выпадае на самых бедных. Але многія з тых, хто “ўтрымлівае большасць рэсурсаў і эканамічнай або палітычнай улады, здаецца, засяроджаны перш за ўсё на маскіроўцы праблем ці хаванні сімптомаў” (26). “Недахоп рэакцыі перад абліччам гэтых драм нашых братоў і сясцёр – гэта знак страты таго пачуцця адказнасці за нам падобных, на якім стаіць кожнае грамадства” (25).

Пытанне вады: Пантыфік сцвярджае, што “доступ да пітной і бяспечнай вады – гэта натуральнае чалавечае права, фундаментальнае і паўсюднае, бо абумоўлівае выжыванне людзей, і таму з’яўляецца ўмовай для захавання іншых правоў чалавека”. Пазбаўленне бедных доступу да вады, азначае адмаўленне ім у “праве на жыццё, укаранёным у іх неад’емнай годнасці” (30).

Клопат аб біяразнастайнасці: “Кожны год знікаюць тысячы відаў раслін і жывёл, з якімі больш не зможам пазнаёміцца, якіх нашы дзеці не змогуць убачыць, якія страчаны назаўсёды” (33). Яны не з’яўляюцца толькі “рэсурсамі” для эксплуатацыі, але маюць каштоўнасць самі ў сабе. У гэтай перспектыве “заслугоўваючымі пахвалы і часам захапляльнымі з’яўляюцца намаганні навукоўцаў і тэхнікаў, якія спрабуюць вырашыць праблемы, створаныя чалавекам”. Але чалавечае ўмяшанне, калі ставіцца на служэнне фінансам і спажывецтву, “робіць так, што зямля, на якой жывем, становіцца ўсё больш беднай і менш прыгожай, усё больш абмежаванай і шэрай” (34).

Экалагічная пазыка: у кантэксце этыкі міжнародных адносін энцыкліка ўказвае, што існуе “сапраўдная “экалагічная пазыка” (51), асабліва з боку Поўначы да Поўдня. Перад абліччам кліматычных мутацый існуе “адметнасць адказнасці” (52), і ў краінах Поўначы яна большая.

Усведамляючы глыбокія разыходжанні адносна гэтай праблематыкі, папа Францішак глыбока здзіўлены “слабасцю рэакцыі” перад абліччам драмы многіх людзей і народаў. Нягледзячы на наяўнасць станоўчых прыкладаў (58), ён адзначае “пэўную закам’яnelасць і легкадумную безадказнасць” (59). Не хапае адэкватнай культуры (53) і гатоўнасці змяняць стыль жыцця, вытворчасці і спажывання (59), у той час як тэрмінова неабходна “стварыць нарматыўную сістэму, якая (...) забяспечыць абарону экасістэм” (53).

Другая глава. Евангелле стварэння

Каб даць адказы на праблемы, прадэманстраваныя ў папярэдняй главе, папа Францішак звяртаецца да біблейных апавяданняў, прапануе комплексны погляд, які паходзіць з іудзейска-хрысціянскай традыцыі, і звяртае ўвагу на “велізарную адказнасць” (90) чалавека за стварэнне, блізкую сувязь паміж усімі стварэннямі і той факт, што “асяроддзе – гэта калектыўнае дабро, спадчына ўсяго чалавецтва і адказнасць усіх” (95).

У Бібліі “Бог, які вызваляе і збаўляе, той самы, які стварыў сусвет. (...) У Ім злучаюцца любоў і сіла” (73). Апавяданне аб стварэнні – цэнтральнае для разважання пра адносіны паміж чалавекам і іншымі стварэннямі і пра тое, як грэх разбурыў раўнавагу ўсяго стварэння ў яго паўнаце. “Гэтыя апавяданні падказваюць, што існаванне чалавека грунтуецца на трох фундаментальных і блізка звязаных адносінах: адносінах з Богам, бліжнім і зямлёй. Паводле Бібліі, гэтыя тры віды жыццядайных адносін перарваліся не толькі па-за намі, але і ўнутры нас. Гэтым разрываю з’яўляецца грэх” (66).

Таму, нават калі часам хрысціяне некарэктна інтэрпрэтавалі Святое Пісанне, сёння павіны рашуча адмовіцца ад таго, што факт стварэння на вобраз і падабенства Бога і загад валодаць зямлёй могуць азначаць абсалютнае панаванне над іншымі стварэннямі” (67). На чалавеку ляжыць адказнасць “апрацоўваць і бараніць” сад свету (пар. Быц 2,15) (67), ведаючы, што “канчатковай мэтай іншых стварэнняў не з’яўлемся мы, але ўсе імкнучца, разам з намі і праз нас, да супольнай мэты, якой з’яўляецца Бог” (83).

Тое, што чалавек не з'яўляецца панам сусвету, “не азначае роўнасці усіх жывых істотаў і пазбаўлення выключнай каштоўнасці”, і тым больш “не прадугледжвае абагаўлення зямлі, што пазбавіла б нас паклікання супрацоўнічаць з ёй і бараніць яе ўразлівасць” (90). У гэтай перспектыве “кожнае злоўжыванне любым стварэннем “супярэчыць годнасці чалавека” (92). “Не можа быць сапраўднага адчування блізкага адзінства з іншымі прыроднымі істотамі, калі ў той жа час у сэрцы няма пяшчоты, спачування і заклапочанасці ў адносінах да чалавечых істот” (91). Неабходна ўсведамленне паўсюднай еднасці: “створаныя адным Айцом, мы – стварэнні сусвету – усе паяднаныя нябачнымі сувязямі і складаем пэўнага роду паўсюдную сям'ю (...), якая нас падштурхоўвае да сакральнай, ласкавай і пакорнай павагі” (89).

Заканчваецца глава зваротам да сэрца хрысціянскага аб'яўлення: “Езус зямны” сваімі “вельмі канкрэтнымі і ласкавымі адносінамі са светам”, “уваскрослы і хвалебны, прысутнічае ва ўсім стварэнні ў сваім паўсюдным валадаранні” (100).

Трэцяя глава. Чалавечыя карані экалагічнага крызісу

Гэтая глава прадстаўляе аналіз актуальнай сітуацыі, “збіраючы не толькі сімптомы, але і самыя глыбокія прычыны” (15) у дыялогу з філасофіяй і гуманітарнымі навукамі.

У першую чаргу, у главе змешчаны разважанні аб тэхналогіях. З удзячнасцю прызнаецца паляпшэнне ўмоў жыцця (102-103), аднак яны дазваляюць “тым, хто валодае ведамі і перш за ўсё эканамічнай уладай, карыстацца невыразным панаваннем над усім родам чалавечым і ўсім светам” (104).

Менавіта логіка тэхнакратычнага панавання вядзе да знішчэння прыроды і эксплуатацыі самых слабых людзей і народаў. Тэхнакратычная парадыгма спрабуе здзяйсняць сваю ўладу таксама над эканомікай і палітыкай” (109), перашкаджаючы прызнанню таго, што “рынак сам па сабе (...) не гарантуе інтэгральнага чалавечага развіцця і сацыяльнай адкрытасці” (109).

У аснове дыягназуецца празмерны антрапацэнтрызм сучаснай эпохі (116): чалавек больш не прызнае належнай павагі да свету і прымае пазіцыю самадастатковасці, засяроджанай выключна на сабе і ўласнай уладзе. Адсюль нараджаецца логіка “карыстайся і выкідвай”, якая апраўдвае кожнага роду выкарыстанне, ці то прыроды, ці то людзей, адносіны да іншых і прыроды як да простых аб’ектаў, і вядзе да тысяч розных форм эксплуатацыі. Гэта логіка, якая вядзе да злоўжывання дзецьмі, пакідання пажылых, прыніжэння іншых у рабстве, вядзе да перацэнкі здольнасці рынка да самакіравання, практыкавання гандлю людзьмі, камерцыі на скурах знікаючых жывёлаў,

“акрываўленых дыямантах”. Гэтая ж логіка ўласціва шматлікім крымінальным групам, гандлярам органамі, наркатыкамі і знішчэнню ненароджаных дзяцей, калі тыя не адпавядаюць задуме бацькоў (123).

У гэтым святле энцыкліка разглядае дзве галоўныя праблемы сучаснага свету. Перш за ўсё праблема працы: “У любыя ўяўленні пра інтэгральную экалогію, якая б не выключала чалавека, неабходна ўключыць каштоўнасць працы” (124), а “адмаўленне ад інвестыцый у людзей для дасягнення найбольшага і найхутчэйшага прыбытку – гэта самая кепская здзелка для грамадства” (128).

Другая тычыцца межаў навуковага прагрэсу з ясным зваротам да генетычна змененых арганізмаў (132-136), што з’яўляецца “пытаннем складанага характару” (135). Нават калі “ў пэўных рэгіёнах іх выкарыстанне паспрыяла эканамічнаму росту і дапамагло ў вырашэнні некаторых праблем, выяўляюцца значныя цяжкасці, значэнне якіх нельга памяншаць”, (134) пачынаючы ад “канцэнтрацыі прадуктыўных земляў у руках нямногіх” (134). Папа Францішак асаблівым чынам мае на ўвазе невялікіх вытворцаў і сельскагаспадарчых работнікаў, біразнастастайнасць і сетку экасістэм. Такім чынам, неабходны “навуковыя і грамадскія дэбаты, якія былі б адказнымі і шырокімі, здольнымі ўлічваць усю даступную інфармацыю і называць рэчы сваімі імёнамі”, пачынаючы ад “ліній аўтаномнага і міждысцыплінарнага даследавання” (135).

Чацвёртая глава. Інтэгральная экалогія

Галоўная прапанова энцыклікі – гэта інтэгральная экалогія як новая парадыгма справядлівасці, экалогія, якая “ўлічвае асаблівае месца чалавека ў гэтым свеце і яго адносіны з навакольнай рэчаіснасцю” (15). Сапраўды, мы не можам “лічыць прыроду нечым адлучаным ад нас ці простым фонам нашага жыцця” (139). Гэта тычыцца ўсіх сфер: эканомікі і палітыкі, розных культур, асаблівым чынам тых, якія знаходзяцца пад пагрозай, а таксама нашага штодзённага жыцця.

Цэласная перспектыва тычыцца таксама экалогіі структур: “Калі ўсё прабувае ў адносінах, то становішча структур грамадства таксама мае наступствы для асяроддзя і якасці чалавечага жыцця: “Любое заняўбанне грамадзянскай салідарнасці наносіць шкоду навакольнаму асяроддзю” (142). З дапамогай шматлікіх канкрэтных прыкладаў папа Францішак пацвярджае сваю думку: існуе сувязь паміж пытаннямі навакольнага асяроддзя і пытаннямі сацыяльнымі і чалавечымі. Такім чынам, “аналіз экалагічных праблем неадлучны ад аналізу чалавечага, сямейнага, працоўнага, гарадскога кантэкстаў і адносін кожнага чалавека з самім сабой” (141), бо “не існуе двух асобных крызісаў – экалагічнага і сацыяльнага – але адзін і складаны сацыяльна-экалагічны крызіс”.

Інтэгральная экалогія “неадлучная ад паняцця супольнага добра” (156), што трэба разумець канкрэтна: у актуальным кантэксце, у якім “сустрэкаецца рознага роду няроўнасць і становіцца ўсё больш асоб, выкінутых на

перыферыю жыцця, пазбаўленых фундаментальных правоў чалавека”. Узяць адказнасць за супольнае дабро, азначае прымаць моцныя рашэнні на аснове “надання прыярытэту бедным” (158). І гэта таксама лепшы спосаб, каб пакінуць будучым пакаленням устойлівы свет, і не толькі на словах, але праз клопат пра бедных сёння, як ужо казаў Бэнэдыкт XVI: “Акрамя лаяльнай салідарнасці паміж пакаленнямі неабходна разумець тэрміновую этычную патрэбу ў абноўленай салідарнасці ўнутры кожнага пакалення” (162).

Інтэгральная экалогія тычыцца таксама штодзённага жыцця, якому энцыкліка надае асаблівую ўвагу, у першую чаргу ў гарадскім асяроддзі. Чалавек мае вялікую здольнасць адаптацыі і “годнай пахвалы з’яўляецца крэатыўнасць і шчодрасць людзей і груп, здольных пераўзыходзіць абмежаванасці асяроддзя, (...) навучыўшыся арыентаваць сваё існаванне нават сярод неўпарадкаванасці і ненадзейнасці” (148). Нягледзячы на гэта, сапраўднае развіццё прадугледжвае інтэгральнае паляпшэнне якасці чалавечага жыцця: публічнай прасторы, жыцця, транспарту і г.д. (150-154).

Таксама і наша цела ставіць нас у непасрэдныя адносіны са стварэннем і іншымі жывымі істотамі. Прыняцце ўласнага цела ў якасці дару Божага неабходна для прыняцця ўсяго свету як дару Айца і супольнага дому. У сваю чаргу логіка панавання над ўласным целам часам перамяняецца ў тонкую логіку валадарання” (155).

Пятая глава. Некаторыя лініі арыентацыі і дзейнасці

Гэтая глава ўздымае пытанне пра тое, што мы можам і павінны рабіць. Аналізавання сітуацыі не дастаткова. Неабходны прапановы “дыялогу і працы, якія задзейнічаюць як кожнага з нас, так і міжнародную палітыку” (15), і “якія дапамогуць нам выйсці са спіралі самаразбурэння, у якую мы ўпадаем” (163). Папа Францішак спадзяецца, што канкрэтныя крокі не будуць ідэалагізаванымі, павярхоўнымі і абмежаванымі. Таму неабходны дыялог, і гэта прысутнічае ў загаловах кожнага раздзела главы: “Вядуцца дыскусіі аб пытаннях, звязаных з навакольным асяроддзем, у якіх складана дасягнуць згоды”. (...) Касцёл не прэтэндуе на вырашэнне навуковых пытанняў або замены сабой палітыкі, але [я] заклікаю да сумленнай і празрыстай дыскусіі, каб прыватныя і ідэалагізаваныя патрэбы не наносілі шкоды супольнаму дабру” (188).

На падставе гэтага папа Францішак сфармуляваў строгае суджэнне пра актуальную міжнародную дынаміку: “Міжнародныя сустрэчы на самым высокім узроўні ў сферы навакольнага асяроддзя за апошнія гады не адказалі на чаканні па прычыне адсутнасці палітычнай рашучасці, не было заключана глабальных экалагічных пагадненняў, па-сапраўднаму значных і плённых” (166). Святы Айцец пытаецца: “Чаму сёння жадаюць захаваць уладу, пра якую будуць памятаць як пра няздольную ўмяшацца, калі было тэрмінова неабходна гэта зрабіць?” (57). Патрэбны, аднак, як шмат разоў паўтаралі Пантыфікі, пачынаючы ад “*Rasem in terris*”, эфектыўныя формы і прылады сусветнага кіравання (175). Мы маем патрэбу ў згодзе аб рэжымах кіравання

ўсім спектрам так званых супольных глабальных дабротаў” (174), улічваючы, што “абарона навакольнага асяроддзя не можа быць забяспечана толькі на падставе фінансавага разліку выдаткаў і прыбытку. Асяроддзе – гэта адна з дабротаў, якую механізмы рынка не ў стане абараніць ці належна ахоўваць” (190).

У гэтай жа главе папа Францішак настойвае на развіцці сумленных і празрыстых працэсаў прыняцця рашэнняў, каб мець здольнасць “распазнаць”, якія палітычныя і прадпрымальніцкія ініцыятывы змогуць прывесці “да сапраўднага інтэгральнага развіцця” (185). Вывучэнне ўплыву на навакольнае асяроддзе, які можа аказаць новы праект, асаблівым чынам “патрабуе празрыстых палітычных працэсаў, схільных да дыялогу, у той час як карупцыя, што хавае сапраўдны ўплыў праекту на навакольнае асяроддзе ў абмен на прыхільнасць, часта вядзе да двухсэнсоўных пагадненняў, якія абыходзяць абавязак інфармавання і глыбокага абмеркавання” (182).

Асабліва вострым з’яўляецца зварот, скіраваны да тых, хто займае палітычныя пасады, каб пазбавіліся логікі “эфектыўнасці любым коштам і павярхоўнасці” (181), якія сёння дамінуюць: “калі будуць мець адвагу зрабіць гэта, змогуць нанова распазнаць годнасць, якую Бог даў ім як асобам, і пакінуць пасля свайго шляху праз гэту гісторыю сведчанне шчырай адказнасці” (181).

Шостая глава. Выхаванне і экалагічная духоўнасць

Апошняя глава тычыцца самага сэрца экалагічнага навяртання, да якога запрашае энцыкліка. Карані культурнага крызісу дзейнічаюць глыбока, а змяніць звычкі і паводзіны няпроста. Выхаванне і адукацыя застаюцца самымі галоўнымі выклікамі: “кожная перамена мае патрэбу ў матывацыі і выхаваўчым шляху” (15); павінны быць задзейнічаны ўсе выхаваўчыя асяроддзі, у першую чаргу “школа, сям’я, сродкі камунікацыі, катэхеза” (213).

Пачаць неабходна з “указання іншага стылю жыцця” (203-208), які адкрые таксама магчымасць “аказання здаровага прэсінгу на тых, хто ўтрымлівае палітычную, эканамічную і грамадскую ўладу” (206). Так, як гэта адбываецца, калі рашэнні спажыўцоў здольваюць “змяняць паводзіны прадпрыемстваў, падштурхоўваючы іх улічваць уплыў на экалогію і мадэлі вытворчасці” (206).

Нельга недаацэньваць важнасць адукацыйных шляхоў, здольных уплываць на штодзённыя жэсты і звычкі, на памяншэнне выкарыстання вады, раздзельны збор смецця, аж да “выключэння непатрэбнага святла” (211). “Інтэгральная экалогія складаецца таксама з простых штодзённых жэстаў, у якіх разбураецца логіка насілля, эксплуатацыі, эгаізму” (230). Усё гэта будзе больш проста пачаць з сузіральнага погляду, які нараджаецца дзякуючы веры: “Для верніка свет не сузіраецца звонку, але знутры, прызнаючы сувязі,

якімі Айцец нас паяднаў з усімі істотамі. Акрамя таго, спрыяючы развіццю выключных здольнасцяў, якія Бог даў кожнаму верніку, экалагічнае навяртанне вядзе яго да развіцця сваёй крэатыўнасці і энтузіязму” (220). Паўтараецца лінія, прапанаваная ў “*Evangelii gaudium*”: “Сціпласць, якая перажываецца ў свабодзе і свядомасці, – вызваляючая” (223), як і “шчасце патрабуе здольнасці абмежавання некаторых аступляючых патрэбнасцяў, каб не згубіць шматлікіх магчымасцяў, якія дае жыццё” (223). Такім чынам, становіцца магчымым “нанова адчуць, што мы маем патрэбу адно ў адным, што нясём адказнасць за іншых і за свет, што варта быць добрымі і сумленнымі” (229).

На гэтым шляху нас суправаджаюць святыя. Святы Францішак, ужо шмат разоў цытаваны, з’яўляецца “дасканалым прыкладам клопату аб тым, што слабое, і інтэгральнай экалогіі, якая перажываецца з радасцю” (10), прыкладам таго, наколькі “неадлучнымі з’яўляюцца клопат аб прыродзе, справядлівасць у адносінах да бедных, адказнасць за грамадства і ўнутраны спакой” (10). Энцыкліка ўзгадвае таксама св. Бэнэдыкта, св. Тэрэзу ад Дзіцятка Езуса і бл. Шарля дэ Фуко.

Пасля “*Laudato si*” рахунак сумлення – прылада, якую Касцёл заўсёды раіў для накіравання жыцця ў святле адносінаў з Панам, – павінен набыць новае вымярэнне, улічваючы не толькі перажыванне адзінства з Богам, іншымі і самім сабой, але і з усімі стварэннямі і прыродай.